

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

vagy oly értelemben, hogy a khaldäus fölkelök guenna-jával gyült meg az asszirok baja, vagy hogy az asszirok küldtek Dél-Babloniába amélu guenna-t, a miből világosan következik, hogy a csatornarendszerre való felügyelet képezte az asszirok főérdekét s hadviselési bázisát.

Összegezve a fentieket, kétségtelen tény gyanánt konstatalható: hogy a kérdéses jegycsoport semmiesetre sem olvasható TIG-ÍN-NA-nak, hogy továbbá egyáltalán nem tudjuk, vajjon miként ejtették ki azon ideogrammat, de legkedvezőbb esetben — ha ugyanis mégse volna ideogramma — GU-EN-NA-nak olvasandó, s hogy végre mindenesetre olyan hivatalt jelent, mely Dél-Babylonia csatornarendszerével függ össze. Mindezek után pedig ismét kitört egy foga annak a kapcsolatoknak, mely a sumirológiát mindenáron egybe akarja kötni az áltáji nyelvészettel.

Dr. Venetianer Lajos.

A MUNKÁCSI CZIGÁNYOK.

Hogy a *zigányok* hazánkban sokkal előbb telepedtek le, mint eddig történetiróink állították, azt 1894-ben a *Czigányaink*-ről írt értekezésemben beigazoltam.¹ Eddig ugyanis azt tartották, hogy a cigányok Zsigmond király alatt, a XV. század elején vándoroltak volna be, holott, mint okmányilag kimutatám, már 1373. évben Zemplénmegyében *Zigány* nevű nemesített birtokos családok éltek és *Egyházas-Zigány* nevű helység is volt, a minthogy Zemplénmegyében *Kis- és Nagy-Czigánd* nevű faluk is állottak már ekkor, melyeknek alapítói, a hagyomány szerint, cigányok voltak, kik a tárkányi várhoz tartoztak, — de *Czigányócz* falu volt akkor Ungmegyében, *Cziganyesd* és *Czigángfalva* pedig Biharmegyében is.

Bizonyára már Munkácsen is századok előtt laktak cigányok, ha azokról írott emlékek esupán a XVI. századból vannak is. A következő század elején pedig már egy oly család létezett itt, melynek adományozott birtoka volt, mire a zenész-család kétségtelenül büszke lehetett egyideig. Ugyanis *Bethlen Gábor* fejedelem a XVII. század elején Munkácsen, *Czigány-Hegedüs György*-nek fiágra szólólag ajándékozott birtokot, az adományost az 1645-ki összeírásban *György Czigánygazdá*-nak mondták, kinek laka a hid közelében állott, melyet azonban családja sokáig nem élvezett, mert 1664. évben *Földessy István*, *Báthory Zsófia* fejedelemné ügyésze, úrnője nevében tiltakozott a megyei gyűlésen az ellen, hogy ezen, esupán fiágra adományozott birtokot a Czigány-Hegedüs leányágából származó utódok bitorolják s így kérdésessé vált a további birtokjog. Mind a mellett, ha a Czigány-Hegedüs család fiága ki is halt, nem pusztult ki a többi zenész, mert azok századokon át mindig találtattak, részint olyanok, kik a *Czigány-utcza*-ban tisztességesebb házakban laktak, részint olyanok, kik a város végén, moesaras nyulvánokon s gorondokon felütött putrikban és gunyhókban tartózkodtak és furó s kalapács, majd téglá- és vályogvetés, szatyorfonás és kosárkötéssel, végre gypmesterséggel tartották fen magokat és az évről-évre szaporodott purdékat.

¹ *Századok* XXVIII. kötete, 826. lap 1894.

Midőn pedig a munkácsi uradalom Zrinyi Ilona kezével együtt *Thököly Imre* fejedelem birtokába jutott, ők jobbágyaikat az egész nagy uradalomban összeiratván, 1682. évben *Munkács*-on a városi és majorsági cigányokat is bevették a lajstromba, kiknek nevei ezek valának: I. *Városi cigányok*: Sándor vajda, Paczi vajda, Gáspár vajda, házas fia Mátyás vajda, László vajda, házas fia György vajda, Márton vajda, Kaesi vajda, Ádám vajda, Pál vajda, házas fia László vajda, János vajda, két András vajda, Krajnai András vajda, Krajnai László vajda, házas fia András vajda, Gozó vajda, Szarka István s fia László, Ádám vajda, Gergely vajda, Kacsó András vajda és Gergely vajda. II. *Uradalmi, majorságbeli cigányok Munkács*on; Banta Ferencz s fiai Dávid és Mihály, István vajda, Jónás vajda, ismét Jónás vajda, négy György vajda, két András vajda, Márton vajda, Gábor vajda, Kajesi Ferencz vajda, Bula vajda, Hegyes János vajda, Rézműves Rácz György vajda, Horváth András vajda, Horváth Márton vajda, Livajko vajda, Kaesi vajda, Tamás vajda, *Bolond Istók*, Kanesi László vajda, Orosz Janesi és *Czina Ferencz* vajda. Összesen 53 személy és válogatott vajda, kiknek 36 fia és testvére volt; ezekből 42 külön kenyerén. Azonkívül négy cigánylegény bujdosáson leledzett, úgymint Horváth Márton vajda, ki a katonák közt tartózkodott, talán hegedűjével kereste köztök kenyerét; Baduja vajda és öcsese István vajda Bökényben, végre Péter vajda, kiről megjegyezte az összeíró udvarbíró, hogy ez csak nyaranta bújdosik.

Feltűnő jelenség, hogy e felsorolt cigány majdnem mind *vajda* címet viselt, miből azt sejttem, hogy minden, maga kenyerén és külön odúban lakott családfő, a vajda nevet használta, megkülönböztetésül a lótó-futóktól, kiket az 1699-ki összeírás *kanczigányok*-nak nevez.

Tény, hogy cigány zenészek működtek a munkácsi várban, midőn azt Caraffa Antal és Caprara Aeneas eszászári hadvezérek 1686-ban megszállták; de *Thököly Imre* fejedelmi udvarában, 1683. évi számadásai szerint, népes zenekart is tartott, mely 13 trombitásból, 6 sípósból, 5 hegedűsből, 1 dudásból és 2 dobosból állott. A hegedűsök közt csakugyan előfordul a fentebb említett adományos *Czigány-Hegedűs György* is, valamint Miska, György, *Barna* és Gergely nevéek, kik, mint a többi bandisták, egyre-másra 40 forintot, 2 cipót, 1 iteze bort, asztalt és öt sing posztót kaptak díjazásul s kik *veres öltöny*-t viseltek.

II. *Rákóczy Ferenczre* jutván később a munkácsi uradalom, ő 1699. évben szintén összeíratta összes jobbágyait s akkor a városban találtatott 36 *czigány* férfi az irat szerint, néhány kanczigány is, kik között volt a *vajda* Ádám, a *vicevajda* András, és *biró-vajda* István. Ezekből is kétségtelenül kikerült nem egy zenész, kik képeztek jó zenekart, mely azután az 1703. évben kiűtött szabadságharcz folyamában lelkesíté a hadfiakat. Beniczky Gáspár, *Rákóczy* fejedelem titkárja, feljegyzé naplójában, hogy a fejedelem az 1708. év első napján Munkácson lévén, annak hajnalát zenével appreciálták a zenészek; valamint a következő 1709. év első napjának reggelén is; de ő maga is itt a *fejérházban*, a mint a mostani kastély helyén akkor állott szerény palotát neveztek, nem egy ízben adott az öt meglátogató lengyel, orosz s német előkelő vendégeinek tánczvigalmat, melyen ő és jókedvű vendégei késő éjjelig tánczoltak.

Érdekes jelenség, hogy a híres *Rákóczy-nóta* is a fentebb említett cigányaink-

tól eredt. A hagyomány szerint ugyanis, e maiglan is kedves és lelkesítő nótát *Barna Mihály Rákóczy* udvari czigányzenésze, ki őt a számkivetésbe is követte, szerzette volna, a kitől annak híres unokája *Czinka Panna* vette át s tartotta fenn és terjesztette, míg végre a mult század vége felé a zeneértő Vacek váczy kano-nok lekótázta.

E *Barna Mihály* bizonyára azonos azzal a *Barnával*, ki Tökölyi Imre alatt már a zenekar tagja volt és ennek híres unokája *Czinka Panna* származik azon *Czina Ferencz* nevű czigánytól, ki 1682. évben itt a lajstromban előfordul, csak hogy e szép és híressé vált művész leányt később *kedveskedésből Czinká*-nak nevezték el ismerősei, mely név azután rajta is maradt az *ősi Czina* helyett. Nagybátyja ennek, *Barna Mihály* a Rákóczy-nóta állítólagos szerzője, a Munkácsról 1711. február 18. távozó fejedelmének azokat az ismert szavakat mondotta volna: „*Mégysz, mégysz fölséges fejedelem, itt hagyod a vagyont és keresed a nincsen*“ -t s elkese-redésében szerzé a szép nótát. Azonban vannak, a kik viszont *Czinka* voltaképen *Czina Ferencz*-et és két fiát *Sándor*-t és *Ferencz*-et tartják e nóta szerzőinek; mennyiben ezek szintén követték Rákóczyt Rodosztóba, kinek 1735. április 8-kán ott történt elhunya után hazájába visszatértek s valószínűen nem vágytak többé vissza Munkácsra, hol elborult a hajdani dicsőség, hanem vidámabb, vagyonosabb vidékre költöztek úgy, hogy *Czinka Panna*, *Czina Ferencz* unokája is *Somogy-vár-megyében* született, kit azután *Lányi József* Rozsnyón műveltetett ki a hegedűjáték-ban s már tizennégy éves korában ment férjhez egy viola di gambát játszó czigány-zenészhez, kivel és két fivérével zenekart alakított és három műdarabot is szerkesztett, melyek 1772. évben bekövetkezett halálát túléltek.

Bármiként álljon a valódi tény, azt bizonyossá vehetjük, hogy a Rákóczy nóta olyanoktól származott, kik a hazafias ihletet itt szívták magokba s kiknek lelkét itt gyújtá lángra a honszeretet és szeretett urok iránti kegyelet.

A czigányok állhatatlan és nyughatatlan természetökben rejlett oka annak, hogy helyüket változtatni s közülök sokan ezáltalánul bolyongani szerettek s így Munkácsról is eltávozván, helyökbe mások jelentek meg s az előbbieket nyomtalanul eltűnnek, valamint neveik is, annál inkább, mert legnagyobb részök a XVIII. század-ban még nem is használt rendes vezetéknevet, hanem csupán keresztnevet így Gergely vajda, Janesi czigány, Gyogyó, Góga czigány, Ádámfia, vagy valamely tulajdonságától nyert elnevezést, mint *Füles György*, *Dobos Gyurka*, *Lakatos Janesi*, Nagyf—ú Jónás stb. 1739-ben élt itt *Beregi László* nevű czigány is, ki paráz-naság miatt elzáratván, *halálra ítéltetett*, de felesége könyörgésére életét száz páleza-ütéssel mentette meg. 1740-ben január 8-kán pedig az uradalmi főtiszttség meg-engedé *Lakatos Pál* czigány vajdának, ki még mult évben itt hét legényével letele-pedett, hogy itt megmaradhasson, ha tisztes módon élend s a lakosok és jobbágyok károsítása nélkül keresi kenyerét. Azonban feltételül kikötöttet, hogy úgy mint a többi uradalmi czigányok köteles censust (bért) fizetni és *Szentgyörgy ünnepén ura-dalmi bort fogyasztatni* s az egész beveendő pénzt pontosan beszolgáltatni (*vinum epotare*).

Később *Mária-Terézia* királynő a czigányok kóborlásainak véget vetni s őket állandó tartózkodásra és rendes polgári életre kényszeríttetni akarván, 1768-ban elrendelte: 1., hogy azon évi június hó végéig minden czigány összeirattassék s

telepíttessék le s arra szoritandó, hogy keressen állandó lakást vagy zsellérhelyet, vagy valamely földesuraság alá adja magát, mert a következő évben s új összeíráskor a sátorok és faluvégi gunyhók és putrik a birák által szét fognak hányatlatni, a kóborló cigányok pedig elfogadtatnak és tömlőczre vettetnek. Megparancsolta továbbá a felsőség 2-szor, hogy a cigánygyerekek meztelenül ne járjanak s az asszonyok se borítsanak magukra csupán egy fityegő lepedőt, hanem úgy a fi- mint a nőczigányok úgy öltözködjének, mint a falusi szegényebb sorsú lakosok. 3-szor. A kézművesek, iparosok köteleztetnek büntetés terhe alatt, hogy a cigányfiúkat tanulásra fogadják be. 4-szer. *A vajdaság eltöröltetvén*, ők is a birák pälczája alatt legyenek. 5-ször. A cigányoknak tiltatik, hogy azontúl lovakkal kereskedjenek s kikenél lovak június hónapban túl találtatnak, azok elkobzandók lesznek, kivéve, ha azokat passzus mellett a földművelésnél használni fogják.

E rendelkezés következtében 1768-ban a munkácsi cigányok is, kik eddig vajda alatt állottak, az uradalom, illetve város hatósága alá helyeztettek; és mivel néhol a cigányok oly tömegesen telepedtek meg, hogy egész helységet képeztek, mi a vidék biztonságát nem kevésbé veszélyeztető és terhelő, azért 1775-ben legfelsőbbleg meghagyatott, hogy oszlassanak szét, mi csak úgy történhetett meg, hogy erővel kiutasítottak a városból s fiaik az iparosokhoz adattak mesterségre, mi ellen a cigányok viszont felsőbb helyen az iránt panaszkodtak, hogy velük irgalmatlanul bánik a hatóság s gyermekeiket erőszakkal elszedi. Akkor a munkácsi cigányok az eddig fizetett 51 krajczárnyi fejadótól fölmentettek és 1780-ban a *kunyhópénz* fizetésétől is, annál inkább, mert akkor II. József császár újabb rendelete következtében polgárosítottván, az uradalom által a mai *Czigánysoron* (Zenészteza) számukra kijelöltetett telkeken állandó lakásokban elhelyeztettek, hol azóta folytonosan laknak s éppen ezért ők ezután az 1781. évi összeíráskor többé a cigányok közé nem is soroztattak be, hanem a rendes adófizetők közé. József elhunytával azonban a hatóságok, mint annak egyéb intézkedéseit, úgy a cigányok polgárosítására vonatkozókat is, figyelmen kívül hagyták s így nemsokára a nagyobb zöme ismét az előbbi rendetlen életmódot kezdé folytatni, mely tart mind a mai napig.

E század (XIX.) elején letelepedett Munkácsra mint zenész *Szirmai Mihály* nevű cigány, ki a Czigány-uteza szélén szerzett magának egy házikót, melyet azonban *Joó Imre* földbirtokos nemes erőszakosan elhányatott, mint mely az ő földén áll; azért Szirmai 1821 január 16-ikán kérte a tanácsot, hogy jelölne ki számára egy más lakóhelyet, de elutasítottván azért, mert az uteza szabályozását tette kilátásba a vármegye, ő és neje Eleki Anna a Török-féle háztelekből vettek egy öt öl hosszú házhelyet 210 váltóforintért, melyen magoknak lakházat építtettek. E Szirmai-család utódai még most használják azt. 1822. évben Szirmai Gábor és neje Kóré Zsuzsanna megvették Benkő Józsefné házát a Hajnal-utezában 85 forintért.

Az említett *Szirmai Mihály*-t később vajdául alkalmazta a hatóság, így 1830. május 11-kén meghagyta a tanács neki, mint munkácsi cigányvajdának, hogy elvállalt kötelessége szerint, minden idegen és kóborló cigányjövevényt jelentsen be, egyszersmind megdorgálta őt azért, hogy eddig egyet sem jelentett be, holott azok szertekószálnak. Sajátságos, hogy 1848-ban, a forradalom kezdetén,

a törvényelőtti egyenlőség keletkezésekor, ugyanesak ilyenü itteni czigány kérte a bíróságot, hogy őt *vajdá*-ul ismerje el és nevezze ki, mint, kit zenésztársai és családbeliei arra akarják feljogosítani, *hogy köztök birói tisztet gyakoroljon* s az ő ügyeiket s czivódásaikat jogérvényesen intézze el, nehogy a mindennap felmerülő ily aprólékos panaszokkal terheljék a városi hatóságot. Kérelmét azonban nem találta teljesíthetőnek. Az ez utczában lakó számos *új magyar* leginkább zenéléssel foglalkozott s azzal kereste kenyerét; a banda élén állott Száraz József, Szirmai György és József és fia, Salata György s mások, kiket Turcsányi János r. k. orgonista 1843-ban arra alkalmaztatott, hogy a közterhektől való felmentés fejében a templomban a főbb ünnepeken énekes-misénél zenéljenek, mit ők egyideig tettek is, de koronként az egész éjjeli muzsikálástól elfáradván, a másnap bekövetkezett zenés-miséből elmaradoztak, mi birói fenyegetőzésre adott alkalmat, mint 1844-ben, a király születése napján is, midőn mentségök szerint, a *beharangozást elaludták*.

Valóban sajátságos és megmagyarázhatatlan jelenség, hogy a város és helységek végein nyomorult gunyhókban lakó s a legaljasabb dolgokat végző czigányok, a rohamosan terjedő műveltséget még most is épen oly mereven kerülnek, mint századokkal azelőtt. A mi vályogvető czigányaink sem különbek a legutolsó falu czigányainál; épen olyan rongyosan, szemérmetlenül öltözködve járnak, mint hajdan, lakóhelyeik, gunyhók és a félig földbe ásott szellős putrik a nyomor és undokság tanyái; élelmük a legkezedetlegesebb és legparányibb igényű; a hullott állatokat s baromfit a legnagyobb élvezettel elfogyasztják, épen úgy, mint elődeik századok előtt.

Érdekes emlékre akadtam e tekintetben az irattárban. Ugyanis 1739. évi december hó 15-én jelenté *Planer* nevű cs. százados, a Molki-féle gyalogezredből, *Breyer János Henrik* munkácsi uradalmi főtisztnek, hogy *Jándon* három helyen történtek veszélyes betegeskedések, jóllehet, másutt a környéken a *dögvész* (pestis) még nem igen mutatkozik. Továbbá bejelenté, hogy *az országúton egy csapat kóborló czigánynyal találkozott*, kiket csak azért nem tartóztatott le, mert uradalmi útlevéllal el voltak látva s így azokat szabadon bocsátá; jóllehet, *döglött állathúst hordottak magokkal*. A jelentés következtében a főtiszttség mégis azonnal meghagyta Beniczky Miklós kerületi biztosnak, hogy a czigányokat, tartóztassa le, nehogy a vérszerteszék, kiket azután Makariánál utól is értek. A czigányok közt volt Lakatos Pál vajda, ki magát uradalmi jobbágnak vallá és Máramarosból jött. . . Azért történt e szigorú eljárás, mert azon évi július 23-ikán legfelsőbb helyről elrendeltetett, hogy a dögvész miatt egy halandó se merészeljen közlekedni Lengyelországgal s tartottak attól, hogy e kóbor czigányok talán a határontúlról érkeznek. . .

Lekoczky Tivadar.